

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6  
Кафедра соціології та психології*

**ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ**

навчальної дисципліни «**Кримінальна психологія**»  
вибіркових компонент  
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

*053 Психологія (практична психологія)*

**Тема № 8** *Психологія жертви злочину*

**Харків 2023**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Науково-методичною радою  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від 30.08.2023 № 7

**СХВАЛЕНО**

Вченою радою факультету № 6  
Протокол від 25.08.2023 № 7

**ПОГОДЖЕНО**

Секцією Науково-методичної  
ради ХНУВС з гуманітарних та  
соціально-економічних дисциплін  
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та  
психології Протокол від 15.08.2023 № 8

**Розробники:**

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук  
Філоненко В.М.

**Рецензенти:**

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

## План лекції

1. Поняття жертви та її кримінально-психологічні різновиди.
2. Віктимна характеристика жертви злочину. Психологія віктимності.
3. Психологічні рекомендації потенційній та реальній жертві.

## Література:

### Основна:

1. Гарькавець С. О. Проблема віктимності особистості та її психологічні класифікації / С. О. Гарькавець // Теоретичні і прикладні проблеми психології. - 2019. - № 2. - С. 79-90.
2. Юридична психологія / за заг. редакцією О.М. Бандурки / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 683 с.

### Додаткова:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.]. Харків : Право, 2018. 952 с. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія.
2. Кацавець Р. С. Кримінальна психологія: Навчальний посібник / Р. С. Кацавець. – К.: Алерта, 2018. – 122 с.
3. Михайлишин У.Б. Особливості емоційних станів неповнолітніх з делінквентними формами поведінки: монографія. / У.Б. Михайлишин – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 224 с.

## Текст лекції

1. Поняття жертви та її кримінально-психологічні різновиди.

Проблема особи, що потерпіла від злочину, сягає корінням звичаєвого права. Окремі її соціально-правові аспекти вивчалися Чезаре Беккарія, Георгом Клейнфелером, Гансом Шнайдером та ін.

Власне наукове «відкриття» жертви і визначення концептуальних засад вивчення цього феномена датується 1945—1948 рр. і пов'язується з іменем німецького криміналіста Ганса фон Гентінга. Емігрувавши перед другою світовою війною до США, він опублікував основоположну статтю «Злочинець і його жертва» (1948 р.), яку потім розгорнув у капітальну працю «Жертва як елемент навколишнього світу» (1962 р.).

Іншим поштовхом до наукового усвідомлення жертви, але в ширшому контексті (нещасний випадок, природна чи техногенна катастрофа, збройний конфлікт та ін.), стали події 1945 р., коли на два міста Японії — Хіросіму та Нагасакі було скинуто атомні бомби. Трагічна доля багатотисячних жертв — «хібакусі» (за японською термінологією) на багато років прикувала увагу японців і всього людства.

Зазначені події започаткували виникнення наукового вчення про жертву — **віктимології** (від лат. *victim* — жертва). На сьогодні існують два

основні погляди щодо наукового статусу віктимології. Ініціатор першого, румунський дослідник Б. Мендельсон, вважає, що вона є самостійною, комплексною (біопсихосоціальною — за термінологією Б. Мендельсона) наукою, яка вивчає будь-яку жертву. Слід зазначити, що в рамках такого підходу сформувався новий напрямок вітчизняної психологічної науки — **радіоекологічна психологія**. Деякі вітчизняні фахівці (О. В. Киричук, С. І. Яковенко та ін.) надають їй статус окремої галузі сучасної психології.

Згідно з іншим поглядом, який поділяється багатьма вітчизняними юристами та психологами (О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. Є. Христенко та ін.), **віктимологія** є складовою частиною, напрямком кримінології та досліджує жертву злочину. Зрозуміло, що в рамках кримінально-психологічного підходу прийнятнішою уявляється саме така позиція.

Найбільш відомі правознавчі та психологічні традиції у віктимології склалися стосовно жертви агресії (насилля), а в її рамках — жертви сексуальної агресії. Інколи це провокує думку про те, що віктимологічному аналізу підлягає тільки жертва безпосередньої взаємодії зі злочинцем, результатом чого є фактичне ототожнення жертви з потерпілим.

Потерпіла особа завжди є жертвою, але не кожна жертва вважається потерпілою. Чинним законодавством **потерпілим** визнається фізична особа, якій злочином безпосередньо заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Цей статус особа отримує рішенням органу дізнання, слідства чи судом. Заява або згода особи не є обов'язковими для визнання її потерпілою. **Жертва** — це особа (чи певна спільність осіб), якій злочином прямо або опосередковано заподіяно шкоду, незалежно від того, визнано її в офіційному порядку потерпілою чи такою вона вважає себе сама.

У наведеному визначенні підкреслимо такі суттєві аспекти: 1) індивідуальний і груповий характер жертви; 2) можливість опосередкованої шкоди; 3) можливість латентної жертви.

Отож, «потерпілий» є вузьчим поняттям, а особа, яка визнана такою, виступає об'єктом вивчення **судовою психологією** як учасник розслідування злочину та судового розгляду. Поняття жертви є ширшим, а власник відповідного статусу являє собою об'єкт вивчення **кримінальною психологією** як причетний до вчинення злочину. Спираючись на таке розуміння, кримінальна психологія насичує поняття жертви власне психологічним змістом.

**Психологія жертви** — це сукупність індивідуально-психологічних, соціально-психологічних ознак (якостей, характеристик), які підвищують ймовірність скоєння злочину проти особи.

## 2. Віктимна характеристика жертви злочину. Психологія віктимності.

Вже зазначалося, що окремі люди розрізняються за ймовірністю стати жертвою злочину. Така ймовірність може суттєво змінюватися у різні періоди біологічного, соціального, психологічного формування, розвитку, інволюції

людини.

У найзагальнішому розумінні віктимність як імовірність залежить від самої жертви, ситуації злочину, особи злочинця. Але віктимологія, насамперед, цікавиться характеристиками жертви, поділяючи їх на загальні та спеціальні. Ці характеристики відзначаються як віктимні, а їх сукупність, притаманна конкретній особі, групі чи спільності осіб, визначає підсумкову віктимність чи віктимогенність.

Необхідно підкреслити, що поділ віктимних характеристик на загальні та спеціальні є достатньо умовним, адже, наприклад, природну основу **сексапільності** жінки утворюють фізично-фізіологічні характеристики, а соціальну надбудову - психологічні характеристики і рольова поведінка. Крім того, окремі характеристики «задаються» особі від народження: стать, можливі фізичні чи психічні вади.

У загальній віктимній характеристиці особи можна вирізнити три групи характеристик:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) суспільно-професійні;
- 3) психологічні.

Третя група характеристик утворює **психологію віктимності**, яку розглянемо окремо. Зараз наведемо вже встановлені в дослідженнях характеристики, що належать до першої та другої груп.

#### **Соціально-демографічні характеристики**

**Стать.** Стать особи як така і в поєднанні з іншими характеристиками, професією чи родом занять має високий коефіцієнт віктимності. Серед потерпілих чоловіки складають приблизно 52%, жінки - 48%. Але жінки виявляються жертвами злочинців-чоловіків у 2,5 раза частіше, ніж злочинців-жінок. Чоловіки потерпають від злочинців-чоловіків в 11 разів частіше, ніж від злочинців-жінок. Особи жіночої статі утримують абсолютне лідерство серед жертв сексуальних злочинів, передбачених статтями 152, 153, 154 Кримінального кодексу України, а також торгівлі з метою сексуальної експлуатації чи використання у порнобізнесі.

**Вік.** Найбільш віктимною є вікова група у межах 20—49 років, підвищено віктимною є неповнолітні (близько 30% всіх потерпілих), які водночас мають найвищу латентність, високий рівень уявної жертви для таких злочинів, як незаконне позбавлення волі або викрадення та захоплення заручників. Жертва є винятково неповнолітньою у таких злочинах, як розбещення, експлуатація праці, втягнення у злочинну діяльність. Найменша ймовірність стати жертвою в осіб похилого віку, які найчастіше потерпають від злочинів на побутовому ґрунті.

**Освіта.** За статистичними даними, рівень освіти суттєво впливає на віктимність особи з початковою та незакінченою середньою освітою. В цілому з підвищенням рівня освіти знижується **загальна** ймовірність стати об'єктом злочинних посягань.

**Фізичний і фізіологічний стан.** Особливості фізичного та фізіологічного стану слугують найвиразнішими зовнішніми індикаторами зниженої спроможності чинити опір. Фізичними індикаторами є загальна нерозвиненість, осанка, особливості ходи, послаблений під час і після хвороби стан,

фізичні вади.

Серед фізіологічних станів, які найбільш суттєво вік-тимізують жертву самі по собі та в поєднанні з відповідним впливом на психіку, свідомість, розгальмованість потягів, виокремлюється **сп'яніння** (алкогольне, наркотичне, від інших одурманюючих речовин - галюциногенів, токсичних та ін.). Воно виконує подвійну функцію: **знижувальну і провокаційну**. По-перше, сп'яніння знижує спроможність до опору (сприйняття й оцінка ситуації, адекватність реакцій і дій, фізична безпорадність тощо). По-друге, свідомо або несвідомо підвищується рівень провокаційної поведінки. Стан сп'яніння жертви найчастіше простежується у злочинах проти статевої свободи та недоторканності, за грабежів, розбоїв, заподіяння тілесних ушкоджень під час сімейно-побутових конфліктів.

### **Суспільно-професійні характеристики**

**Сімейно-родинні стосунки.** У цілому сімейно-родинний чинник відіграє віктимогенну роль у злочинах на побутовому ґрунті, під час конфліктів, сварок. Кожний п'ятий вбивця — родич загиблого, у 60% випадків вбивств дітьми своїх батьків наявна стійка провокаційна поведінка жертви. Сімейно-родинний чинник найбільш тісно пов'язаний зі станом сп'яніння жертви (73% випадків) і спільним зі злочинцем вживанням алкоголю. Підвищена віктим-ність спостерігається у жінок, батьків відносно дітей, за значної різниці в освіті подружньої пари. Стійко зростає кількість вбивств чоловіків і коханців «на замовлення» від жінок. «Сімейно-родинна» жертва є високолатентною в корисливих злочинах із незначною шкодою, у випадках заподіяння легких чи середніх тілесних ушкоджень.

**Характер проведення дозвілля.** Проведення дозвілля у вечірній, нічний час у публічних місцях розваг (дискотеки, кав'ярні, бари), на концертних чи шоу-майданчиках, спортивних заходах у поєднанні з випадковими знайомствами та вживанням алкогольних напоїв виступає суттєвим вік-тимним чинником для жінок, неповнолітніх і молоді.

**Статева поведінка.** Ця загальна характеристика містить два конкретніші аспекти: надмірну сексапільність і статеву нерозбірливість.

Надмірна **сексапільність** полягає в демонстративному, гіперболізованому підкресленні власної сексуальної звабності, намаганні привернути до себе сексуальну увагу з боку інших осіб. Зовнішніми індикаторами надмірної сексапільності є **манера поведінки та особливості оформлення зовнішності**. Провокаційна манера сексуальної поведінки криє в собі словесні вирази і реакції, «відвертий» погляд, жести (маніпуляції з зачіскою, погладжування, доторкування пальцем до губ та ін.), глибоке «грудне» дихання, часткову демонстрацію інтимних частин тіла. Провокаційне сексуальне оформлення зовнішності — це надмірний макіяж, численні прикраси-символи, відповідний одяг і відсутність окремих його елементів.

Якщо надмірна сексапільність притаманна жінкам-жертвам, то статеву нерозбірливість має переважно «чоловіче» забарвлення. Вона використовується як пусковий механізм корисливого злочину. Схема цього злочину виглядає так: випадкове знайомство — вживання (часто — додаткове для жертви) алкоголю — запрошення до інтимного продовження — замасковане для жертви вживання сильнодіючих фармакологічних речовин (клофелін тощо) із подальшою втратою свідомості. Жертва злочину на ґрунті статевої нерозбірливості є високолатентною.

**Професія та рід занять.** Віктимність професії в цілому визначається двома групами чинників, які мають самостійне значення, але в окремих випадках взаємопов'язані.

**Перша група** чинників зумовлюється змістом, організацією, умовами здійснення професійної діяльності, в яких об'єктивно міститься елемент небезпеки, загрози здоров'ю, життю чи власності.

**Друга група** чинників пов'язана з прямою чи прихованою можливістю отримання значних прибутків у вигляді грошей, речей і майна, нерухомості тощо.

До професій, віктимність яких зумовлена переважно першою групою чинників, належать окремі спеціальності правоохоронних органів (спецпідрозділів, карного розшуку, служби з боротьби проти організованої злочинності та ін.); діяльність водіїв легкових таксомоторів, особливо тих, що працюють у вечірній і нічний час; дрібних приватних торгівців спиртним, тютюновими виробами, наркотичними медичними препаратами у вечірній та нічний час; осіб, зайнятих дрібним тіньовим бізнесом.

До професій, віктимність яких зумовлена здебільшого другою групою чинників, належить трудова діяльність, пов'язана з приватизаційною та банківсько-кредитною сферою; а також представників публічних, популярних спеціальностей - акторів, співаків, діячів шоу-бізнесу, спортсменів високої кваліфікації, особливо тих, які мають міжнародні контракти (футболістів, хокеїстів, тенісистів), представників середнього та великого бізнесу.

Щодо роду занять, то підвищено віктимними є колекціонери; особи, які надають сексуальні послуги членам організованих злочинних груп; ті, хто спеціалізується на певних виконавчих функціях.

Окрему віктимну групу утворюють особи без певного місця проживання («бомжі») та «непрофесійні» жебраки.

### 8.3. Психологія віктимності

Психологічні характеристики особи, які в підсумку зумовлюють психологію віктимності, складаються з психофізіологічних (наприклад, швидкість і адекватність сен-сомоторних реакцій, викривлене чи ілюзорне сприйняття злочинця), індивідуально-психологічних (емоційна невірноваженість, понижений самоконтроль) і соціально-психологічних (комунікабельність, конформність) якостей. Такі якості найчастіше стають віктимними через нерозвиненість, акцентуовану чи патологічну форму розвитку і таким чином мають відповідний вплив на поведінку особи. Багато з них взаємопов'язані з соціально-професійними характеристиками. Це стосується, наприклад, підліткового віку, гіперсексуальності й акцентуації характеру, професії та схильності до ризику тощо.

Ці якості, як окремі, так і в сукупності, можуть обумовлювати провокаційну поведінку конкретної жертви.

**Орієнтовне коло** віктимних психологічних характеристик особи утворюють:

- психічні вади (розумова відсталість, психопатії, психози тощо);
- дефекти пізнавальних психічних процесів: сприйняття, пам'яті,

мислення, а також неуважність;

— емоційна неврівноваженість;

— схильність до неконтрольованого вживання алкоголю, одурманюючих речовин і зловживання ними;

— необережність та відсутня чи понижена антиципація (спроможність передбачати кінцевий результат і наслідки своєї поведінки);

— понижена рефлексія (здатність до адекватного самосприйняття і самооцінки) та самоконтроль;

— схильність до невинновданого ризику та її крайня форма — авантюризм;

— характерологічні риси: довірливість, наївність, сварливість, задирильність;

— конформність (нездатність протистояти психологічному впливові з боку оточення);

— акцентуація характеру за істероїдним, нестійким типом та особистості в цілому за демонстративним і збудливим типом;

— розгальмованість органічних потягів і загальна аморальна спрямованість особистості.

Перелічені якості утворюють загальну психологічну базу віктимності особи. Найбільш суттєвим незалежно від виду злочину у цій базі є схильність до неконтрольованого вживання та зловживання алкоголем, одурманюючими речовинами; понижена рефлексія і самоконтроль; схильність до невинновданого ризику; характерологічні риси (сварливість, задирильність, довірливість, наївність); розгальмованість органічних потягів і аморальна спрямованість особистості.

Одночасно психологічний портрет жертви має **особливості** залежно від виду злочинного посягання.

На сьогодні найбільш вивченою категорією жертв є жінки, що потерпши від сексуальної агресії. Це пов'язано з фізіологічними, соціальними наслідками та глибокою і тривалою психологічною травмою. Остання може провокувати агресію, відмову від новонародженої дитини, умисне вбивство злочинця та помсту особам, які мають схожі зі злочинцем ознаки. За результатами опитувань, сексуальна агресія посідає друге за тяжкістю місце після вбивства. Одне з фундаментальних досліджень жертв сексуальної агресії здійснено ізраїльським вченим М. Аміром. Емпіричну базу склали 122 випадки згвалтування зі сприяючою поведінкою жертви та 524 випадки із не-сприяючою поведінкою.

За результатами дослідження, наведеними у праці «Типи згвалтувань» (1971 р.), портрет сприяючої жертви виглядає так: жертва і злочинець попередньо знайомі, проживають в одному районі, належать до однієї раси, вік жертви — 15-19 років, зустріч у день злочину в спільній компанії (в барі, на вечірці), «погана» репутація жертви, одноосібне чи спільне зі злочинцем вживання алкоголю, примушування, приниження та знущання з боку злочинця.

Дослідження, проведені в колишньому СРСР, за часів незалежності в Україні, а також у Росії (Ю. М. Антонян, Є. М. Моїсєєв, В. Є. Христенко, Л. В. Франк та ін.), дозволили доповнити й конкретизувати портрет жертви, яка потерпіла від сексуальної агресії, за рахунок таких характеристик: невисокий соціальний статус



(середня чи незакінчена середня освіта, робота у сфері обслуговування); незаміжня чи розведена; гіперсексуальність і статеве невдоволення; якщо жертва неповнолітня чи молода дівчина -випереджальне статеве визрівання, несприятливе сімейне виховання (неповна сім'я, конфлікти чи сварки, наявність судимості у членів сім'ї, недостатня увага з боку батьків); психічні вади; відсутність досвіду статевих стосунків; не-усвідомлювана провокаційна поведінка; довірливість.

Цікаві дані наводяться кримінальним психологом В. Ф. Пирожковим щодо жертв групових сексуальних злочинів неповнолітніх і молоді у Москві. Автор вирізняє 9 різновидів груп неповнолітніх і молоді, які проявляють сексуальну агресію стосовно випадкових, але здебільшого спеціально знайдених жертв.

Такими жертвами є: школярки, які відвідують місця розваг і відпочинку; пасажирки приміських електричок; приїжджі до Москви — абітурієнтки, шукачі розваг, члени туристичних груп, особи, які прибувають до Москви за об'явами про роботу в місті та за кордоном; дівчата, які є членами молодіжних угруповань чи знайомі з їхніми представниками.

**Психологічною своєрідністю** вирізняється остання категорія жертв. Такі дівчата під час першого групового зґвалтування намагаються чинити опір або стати жертвою тільки лідера угруповання. Після цього вони похваляються своїм статевим досвідом, «підставляють» своїх подруг чи провокують на них членів угруповання, поширюють принцип: «шкільний атестат — це атестат статевої зрілості».

Останнім часом в Україні, Росії, країнах Середньої Азії стрімко зростає кількість осіб, викрадених і проданих у рабство, а також дітей, викрадених із корисливих мотивів — найчастіше викупу. Глибоких наукових досліджень цих категорій жертв поки що не проведено. Узагальнюючи дані, наведені переважно в засобах масової інформації, можна відзначити, що жінки викрадаються або позбавляються волі ошуканством із метою подальшого надання сексуальних послуг чи безплатної робочої сили. У другому випадку також викрадаються чоловіки. **Типовими характеристиками** осіб, яких викрадають із метою примусового працевикористання, є: низький рівень освіти, правова неосвіченість, відсутність родинних стосунків, неповні чи втрачені родинні стосунки, відсутність постійної роботи, безпритульність, стійке вживання алкоголю та сурогатів, необережність, довірливість, знижена базова цінність власного існування та деякі інші.

#### **8.4. Психологічні рекомендації потенційній та реальній жертві**

Масштаби сучасної злочинності, її соціальні, майнові, психологічні наслідки обумовлюють необхідність застосування різноманітних заходів протидії цьому явищу, зокрема тих, які безпосередньо стосуються жертви. Такі заходи орієнтовані на фактичних і потенційних жертв.

В Україні загальноправовою базою щодо попередження віктимної поведінки є Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затверджена Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. і Програма

запобігання торгівлі жінками та дітьми, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1999 р.

Цими документами передбачено заходи психолого-педагогічного спрямування, зокрема створення центрів соціально-психологічної реабілітації, кризових і консультаційних пунктів для осіб, які реально потерпіли від насилля чи належать до груп ризику, проведення навчальних спецкурсів, практичних семінарів з вироблення навичок безпечної поведінки громадян, насамперед — осіб із підвищеною віктимністю, та ін.

Дослідження свідчать, що простим і водночас ефективним засобом зниження віктимного потенціалу є дотримання певних правил. У публікаціях містяться численні, різноманітні рекомендації з цього приводу. Їх узагальнення та систематизація дозволяють вирізнити найбільш суттєві положення.

### **Рекомендації щодо зниження загальної віктимності**

Щонайперше намагайтесь уникати типових небезпечних ситуацій. Вони пов'язані з:

- 1) часом доби й освітленням;
- 2) місцем вашого перебування;
- 3) поведінкою інших осіб.

Ймовірність стати жертвою зростає у вечірній та нічний час, за недостатнього чи відсутнього освітлення, різкого переходу з темряви на світло та навпаки (тимчасове засліплення).

Потенційно небезпечними є такі місця: у **будинках** - вхід у під'їзд; ліфт, тамбур перед квартирою, закуток біля сміттєпроводу, вхід у підвал; **біля будинків** — арки, наскрізні переходи, наріжні місця; **публічні місця** — парки, сквери, пішохідні доріжки, територія біля барів, дискотек, підземні переходи.

Уникайте перебування наодинці, віч-на-віч із незнайомою особою, групою незнайомих осіб. Якщо ви опинились у подібній ситуації, то:

- > оцініть і використайте можливість підійти, підбігти до когось, звернутись із запитанням чи проханням допомогти;
- > не зближайтесь з потенційним злочинцем (злочинцями), зайдіть за природну перешкоду — декоративний паркан, дерево чи кущ, автомобіль, лаву тощо;
- > будьте уважні, тримайте потенційного нападника (нападників) під постійним зоровим контролем: не повертайтеся спиною, не нахиляйтесь, не відводьте погляд, не заплющуйте очей;
- > збийте з пантелику потенційного злочинця (злочинців) запитанням чи проханням, наприклад, котра година; потримайте, будь ласка, мою сумку (парасольку; шляпку тощо), чи не знайдуться у вас сірники; ви йдете в гості у квартиру ...; ми з вами бачилися у...;
- > виберіть, що ви можете використати для активного самозахисту — зв'язку ключів, запальничку, парасольку, сумку, портфель та ін.;
- > намагайтесь своєчасно розпізнати злочинні наміри, використовуючи для цього такі рекомендації.

### **Як розпізнати ймовірного злочинця**

Особи, що схильні до скоєння злочинів, поділяються на **професіоналів і рецидивістів та початківців**. Перша категорія ретельно маскує свою

причетність до кримінального середовища, готування до конкретного злочину. Розпізнати представників цієї категорії можна завдяки оперативно-розшуковим заходам та професійно-психологічній підготовленості працівників міліції.

**Початківці**, особливо хулігани, грабіжники, гвалтівники, особи, що вчиняють розбій, здебільшого не вміють достовірно маскуватися, свідомо чи підсвідомо демонструють свою причетність до кримінального середовища та злочинні наміри. Найбільш виразно це простежується в особливостях зовнішності, мовної та не-мовної поведінки. Зверніть увагу на наявність татуювань на руках підозрілої особи. Зазвичай татуювання свідчить про судимість у вигляді позбавлення волі. Про **схильність до згвалтування** сигналізують: перстень на пальці, половина якого має темне тло, інша половина — біле, на якому зображено серце, орел, що шматує жінку, аббревіатура ГУСИ («где увижу, сразу изнасилую»). Про **схильність до хуліганських дій** («бакланство» — на жаргоні правопорушників) сигналізує зображення ножа, частіше кинджала у поєднанні з іншими елементами. Про **схильність до пограбування**, розбою сигналізують аббревіатури ЮГ («юній грабитель») та БОГ («буду опять грабить»). Про **загальну агресивну спрямованість** особи свідчать зображення тигра, лева, змії, різних хижих птиць.

Якщо підозрілі особи спілкуються між собою чи звертаються до вас, слідкуйте за проявами **кримінального жаргону**. Так, зокрема, непристойне, брутальне ставлення до жінки виражається словами «кошелка», «мочалка», «подстилка», «шалашовка», намір згвалтувати — «попарити шланг», «вкласти ваучер» і под. Інколи жаргон застосовується з метою паралізувати волю жертви, спонукати її до сприяння злочину.

Про **загальні агресивні наміри** підозрілої особи свідчать такі елементи немовної поведінки: голова і тіло злегка нахилені вперед; руки сховано в кишені чи за спиною; загальний тонус м'язів напружений, намагання скоротити дистанцію і зайняти вигідну позицію (стати перед дверима, перегородити шлях, зайти за спину чи збоку жертви); очі примружені, погляд з-під лоба, м'язи обличчя напружені.

**Особливості** поведінки особи із агресивними намірами у стані алкогольного сп'яніння: почервоніння обличчя; глибоке, прискорене дихання із запахом алкоголю; голосна та прискорена мова; підвищене слиновиділення; рухи рвучкі, не повністю координовані; частково розстебнутий одяг (сорочка, плащ, куртка, поясний ремінь і т. п.).

**Особливості** поведінки особи з агресивними намірами у стані наркотичного сп'яніння: наркомани зі стажем виглядають старшими за віком, аніж є насправді, неухажливі чи байдужі до своєї зовнішності: волосся сплутане чи кепсько зачесане; дефекти зубів; шкіра обличчя суха, ніздрювата, із жовтуватим відтінком. Різко звужені (до розміру сірникової голівки) чи занадто розширені зіниці очей, очі зволожені. Обличчя бліде, міміка невиразна. Загальний ейфорійний стан (пожвавлення, голосна і прискорена мова, балакучість, докучливість) різко змінюється на дратівливість, агресію. Агресивним проявам безпосередньо передують

звертання із запитанням чи прохання.

### **Рекомендації жертві сексуального злочину**

Те, що з вами трапалося, безумовно, травма. Але не перебільшуйте її значення, на цій події ваше життя не закінчується. На жаль, сексуальні злочини були, є та будуть скоюватися.

Насамперед, прийдіть до тями, опануйте себе і заспокойтеся. Найпростіше це зробити таким чином: прийміть по можливості зручну позу (сядьте, обіпріться об щось) та розслабте м'язи, заплющіть очі. Через відкритий рот, рахуючи про себе, 10—15 разів глибоко вдихніть і видихніть повітря.

Зосередьте зусилля на тому, щоб якомога швидше розшукати нападника (нападників). Виберіться у безпечне місце, повідомте про подію міліцію, викличте «швидку допомогу». Зателефонуйте людині, яка може негайно прибути вам на допомогу (подруга, чоловік, рідні). Якщо ви не в змозі зробити це самі, зверніться по допомогу до оточення.

Ретельно пригадайте все, що ви запам'ятали про нападника (нападників): скільки їх було, у що були одягнені, чи мали особливості зовнішності й особливі прикмети, як зверталися один до одного, що казали про подальші наміри. Не давайте волю розчаруванню, якщо ви знали нападника (нападників) раніше. Подумайте, хто, крім вас, міг бачити його (їх) до, під час чи після нападу.

Дуже важливою є медична експертиза, тому до її проведення не знищуйте пошкодженого одягу та білизни, не змивайте слідів нападу.

Цілком ймовірно, що у вас можуть виникнути такі стани: сором, приниження, безпомічність, провина за ймовірну ганьбу собі та рідним, розчарування та зневіра в людях тощо. Не залишайтеся наодинці зі своїми переживаннями, розкажіть про те, що трапалося, людині, якій ви довіряєте. Зверніться по допомогу до фахівців (у лікарню, за телефоном довіри, до кризового центру і т. ін.).

Не намагайтеся перед усіма виправдовуватися. Знайте, вам немає чого соромитися, вас нема за що піддавати осудові. Знайдіть можливість отримати відпустку, виїхати на деякий час в іншу місцевість.

### **Контрольні запитання і завдання**

1. Дайте кримінально-психологічне тлумачення жертви.
2. Що поєднує та відрізняє потерпілу особу та жертву злочину?
3. Назвіть соціально-демографічні характеристики особи, які впливають на її віктимність.
4. У чому полягають суспільно-професійні характеристики, які найбільш суттєво впливають на віктимність особи?
5. Назвіть загальні психологічні характеристики віктимності особи.
6. Яким чином розгальмованість органічних потреб і потягів впливає на віктимність особи?